

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN TERİM SÖZLÜKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Gülşat BİCAN**

Ahmet Turan SİNAN***

Geliş Tarihi: Nisan, 2018

Kabul Tarihi: Haziran, 2018

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretiminde kullanılan yedi terim sözlüğünü içerdikleri terimlerin belirli özellikleri bakımından karşılaştırmaktır. Karşılaştırma seçilen sözlüklerdeki terimlerin sayıları, ortak kullanımları ve terim yapma yolları açısından yapılmıştır. Araştırma sonuçları, cumhuriyetin ilk döneminden beri alan uzmanları tarafından yoğun çaba sarf edilmesine rağmen dil bilgisi terimlerinde birlik sağlanamadığını ortaya koymuştur. Yapılan karşılaştırma sonucunda madde başında yer alan terimlerin sadece 43 (kırk üç) tanesinin ortak kullanıldığı görülmüştür. Ortak kullanılan terimlerin yapısal çözümlemesi, terim türetilirken bilimsel bir temele göre hareket edilmesi ve ilgili kurallara uyulması durumunda terimlerin kabul görme ve kullanılma olasılığının artabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe öğretimi, terim, terimlerde birlik, dil bilgisi, dil bilimi, sözlük, karşılaştırma.

COMPARISON OF DICTIONARIES OF TERMS USED FOR TURKISH LANGUAGE TEACHING

Abstract

The aim of this study is to compare seven dictionaries of grammar terms used for Turkish language teaching regarding certain characteristics of the terms the dictionaries include. The comparison has been made based on the numbers, common uses, and ways of making (building up/creating) of the terms in selected dictionaries. Results of the research have put forward that a unity in the Turkish grammar terms has not yet been reached, although many efforts were made since the first years of the establishment of the Turkish republic. The comparison presents that only 43 (forty-three) of all terms, -the first entries expressing a given definition- are used in common. Structural analysis of the common terms indicates that a possibility of mutual acceptation and utilization of a term may increase, if terms are created based on a scientific foundation abiding by related rules of the language.

Keywords: Teaching of Turkish, term, unity of terms, grammar, linguistics, dictionary, comparison.

* Bu makale, Gülşat Kazazoğlu (Bican) tarafından, 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında hazırlanmış yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr.; Millî Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni, gulsat.bican@gmail.com.

*** Dr. Öğretim Üyesi; Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, atsinan@firat.edu.tr.

Giriş

Terimler en genel anlamda bilim, sanat ve meslek dalları gibi özel alanlarda kullanılan anlamca sınırlı sözcüklerdir. Türkçe Sözlük'te terim, “bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” şeklinde tanımlanmıştır (2005:1959). Osmanlı döneminde ıstılah sözcüğü ile karşılanan terim, “der-le-mek” eyleminin eski şekli olan ter- eyleminden türetilmiştir (Zülfikar, 1991:20). Terimler; bilim, uzmanlık dalı ya da özel bilgi, beceri ve etkinlik alanında tek ya da dar anlamlı kullanılırlar. Dilaçar'a göre terim olacak sözcükler yan anlamlardan kurtulmuş olmalıdır (1956: 64). Özdemir ise terimlerin anlamlarının kişiden kişiye değişmediğini, dil içindeki dolaşmalarının sınırlı olduğunu vurgulamıştır (1973:11). Terimlerin anlamca sınırlı olması, ilgili meslek mensuplarının aralarında kısa yoldan ve kolayca anlaşmalarına imkân tanır. Terimler aynı zamanda bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergelerinden biridir. Bilimin yapı taşı konumunda olan terimlerin önemine dikkat çeken Dizdaroğlu'na göre terimler, insan beyninin en yüce ürünleridir ve terimler olmazsa uygarlık ve kültür yerinde sayar (1962:133). Bu nedenle bir bilim dalının gelişimi ile bir bilim dalına ait terimlerin geliştirilmesi arasında birbirine koşut bir bağ vardır. Terimler bu bağın sağlıklı bir şekilde kurulmasında, etkileşimin düzenli bir şekilde işleyişinde öncü ve yol göstericidir.

Problemin tanımı

Çağımızda teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu küresel çapta bilgiye erişimin kolaylaşması, dillerin birbirini etkilemesine zemin hazırlamıştır. Geçmişte uzun yıllar boyunca Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan Türkçe, günümüzde teknolojinin de etkisiyle özellikle İngilizcenin baskısı altındadır. Bu baskı, en çok bilimsel bilginin üretildiği ve kullanıldığı alanlarda göze çarpmaktadır. Buluşlar aracılığı ile yüzlerce terim, olduğu gibi dilimize girmekte ve bu olumsuz gelişmeler karışıklığa yol açarak Türkçeye zarar vermektedir. Üstelik bu durum sadece dilimizi değil aynı zamanda edebiyat, bilim, teknoloji, sanat, felsefe ve daha birçok alandaki bilimsel çalışmaları etkilemektedir. Bilim çevrelerinde aynı terim için birden fazla karşılık kullanılması, dilimizin kendi imkânları içinde gelişmesini, terminolojisinin zenginleşmesini ve bilim dili olarak işlenmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türk aydınları, Türkçenin bilim dili olma yolundaki eksikliklerini görmüş ve cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte terim çalışmalarını bilinçli bir biçimde ele almaya başlamıştır. Türk Dil Kurumunun kurulduğu 1932 yılından başlayarak Türkçe köklerden Türkçe eklerle çok sayıda terim türetilmiştir. Yine Türk Dil Kurumu tarafından çeşitli bilim ve sanat dallarını kapsayan terim sözlükleri hazırlanmıştır. Amaç, yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesini sağlamak ve eğitim-öğretimi sıkıntıya sokan terim sorununa, bir terime

birden fazla karşılık gösteren terim karışıklığının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır. TDK'nin öncülüğünde başlatılan terim çalışmaları sonrasında bir kavramın tek terimle karşılanması ilke hâline getirilmiştir. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Hızlı bilimsel gelişmelere bağlı olarak yeni terimler ortaya çıktıkça bilim adamları ya da yazarlar tarafından yeni terimlerin kimi zaman Batı'daki karşılığı alınarak kimi zaman da bu terimlere birden çok karşılık getirilerek benimsenen ilke bozulmuştur (Zülfikar, 2007: 841). Ayrıca Batı dillerinden çeviri yoluyla alınan veya Türkçe köklerden üretilen bazı terimler, belirtmek istenen terimleri karşılayamadığı gerekçesiyle ve zorlamalara dayanan türetme yanlışları bulunduğu için genel bir kabul görmemiştir. Ortaya çıkan bu karışıklık eğitim-öğretim ortamına da yansımış, ilk ve orta öğretimde kullanılan terimlerle yükseköğretimde kullanılan terimler birbirinden farklı olmuş, fakülteden fakülteye, hatta aynı fakültede bile öğretim üyesinden öğretim üyesine değişen terimler kullanılmıştır (Korkmaz, 1996: 2). Bu tutarsızlığa dikkat çeken Levent ise terimlerin ders kitaplarına girmeden ve okullara yayılmadan önce, birçok süzgeçten geçirilip, bir sistem dâhilinde son şeklini almamasını eleştirmiştir (1972: 457). Nitekim alan uzmanları mevcut karışıklığı sık sık dile getirmekte ve bu durumun en kısa sürede çözülmesi gerektiğine vurgu yapmaktadırlar (Akalin, 2003; Aksan 2002; Demircan, 2005; Korkmaz, 1995; Sever, 2005; Sinan, 2008). Bu konuda zaman zaman düzenleyici bazı girişimler olmuştur ancak terim karmaşası çözüm bekleyen bir konu olarak askıda kalmıştır.

Terim karmaşasının nedenleri

Terimlerde birlik sağlama hedefi bu alanda çalışmalar yapan ve mevcut karışıklıklardan etkilenen pek çok kesimin ortak beklentisidir. Ancak bu beklentinin gerçekleştirilmesi için öncelikli olarak bu karışıklığa neden olan etkenlerin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu alanda çözüm bekleyen pek çok konu ve terim sorununun teşkil etmesine neden olan pek çok etken bulunmaktadır. Zülfikar'a göre mevcut sorunun bir merkezden yönetilememesi ve bir merkezin önerilerini kabul etmede bilinçli bir eğilim gösterilememesi bu etkenlerin başında gelmektedir (2007: 845). Ayrıca bu konuda hem uygulanan yöntemler hem de tarihsel süreç içinde yapılan yanlışlar Türkçede terim bolluğuna neden olmuştur. Timurtaş, terimler konusunda bugüne kadar pek çok yanlış adım atıldığına dikkat çekmiş, işin aceleye getirilmesi neticesinde, herkesin anlayabileceği Türkçe terimler yerine, ek ve kök bakımından yanlış, kavramları karşılamak bakımından da eksik terimler ortaya konduğunu üstelik bunların okul vasıtasıyla dile girdiğini ifade etmiştir (1966: 208). Bu konuda özensiz ve aceleci davranmanın sonucunda yapı ve anlam bakımından sağlıklı, dil-düşünce ilişkisi açısından zayıf çokça terim türetilmiştir. Bilimsel yöntemlere ve sağlam temellere dayanmadan türetilen bu tür terimler ilgili çevrelerde tutunamamıştır. Tutunamayan terimlerin yerine kimi zaman Batı dillerindeki karşılığı olduğu

gibi alınmış kimi zaman da aynı terim için farklı farklı karşılıklar kullanılmıştır. Üstelik kimi bilim adamları ve yazarlar kendi türettikleri ya da kitaplarında kullanmayı tercih ettikleri terimleri hatalı olsa da doğrusu ile değiştirmemeyi sürdürmüşlerdir. Alan uzmanlarının duyarlılık göstermesi gerekirken yanlışlarında ısrarcı tutum sergilemelerinin temelinde devlet tarafından alınmış bir prensip kararı olmayışı yatmaktadır. Aksan da bu konuda aynı fikirdedir ve terim sorununun temelinde devletin dile gösterdiği özenin yitirilmesi olduğunu açıklar. Aksan'a göre bunun sonucu olarak kitle iletişim araçlarının dile karşı özensiz davranışları, kimi aydınlarımızın eski yüzyıllarda olduğu gibi yabancı dil eğilimleri ve İngilizce eğitim-öğretim yapan kurumların etkisiyle pek çok gereksiz terim dile yerleşmiştir (2002: 189). Zülfikar da benzer şekilde ilgili kurumların bu konudaki sorumluluğuna dikkat çekmiş ve bilim adamlarının göreve çağrılarak terim çalışmalarının bir disiplin içinde yürütülmemesinin alanın sahipsiz kalmasına neden olduğunu ifade etmiştir (2007: 842). Alandaki terim çalışmalarının belirli politika, ilke ve disiplin çerçevesinde yürütülemediği mevcut sorunun boyutlarını genişletmektedir. Kültürel, 1970'den 2004'e kadar Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiş kitaplardaki dil bilgisi terimleri üzerinde yaptığı çalışmada terimler ve kavramlar konusundaki karışıklığın daha da arttığını ifade etmiştir (2009: 2382). Özellikle eğitim kurumlarının farklı basamaklarında gerek seçilen kaynağın tesiriyle ve gerekse öğretmenin tercihiyle aynı kavramın farklı terimlerle öğretilmeye çalışılması öğrencilerin zihinlerini karıştırıp öğrenmeyi güçleştirdiği gibi, öğrencileri de dersten soğutmak gibi olumsuz tutumları beraberinde getirmektedir.

Araştırmanın kapsamı

Türkçe öğretmeye yönelik hazırlanmış yayınlarda aynı dil bilgisi kavramları farklı adlarla yer almakta ve bu durum Türkçenin öğretiminde aksaklıklara yol açmaktadır. Dil bilimi ve dil bilgisi alanı dil öğretimi ile doğrudan ilişkili alanlardır. Korkmaz'ın sözlüğünde dil bilimi “dilnin genel ve özel niteliklerini, dil olaylarını inceleyen; dillerin doğuşlarını, zaman içindeki gelişimlerini, yeryüzündeki yayılışlarını ve aralarındaki ilişkileri araştıran ve niteliği bakımından diğer birtakım bilim dalları ile de yakından ilişkileri bulunan bilim dalıdır.” (2007: 68). Dil bilgisi ise adı geçen sözlükte “çeşitli düzeydeki okullarda, Türkçenin ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlenin öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalı” olarak tanımlanmıştır (2007: 68). Ancak dil bilimi alanının kapsamı dil bilgisinden daha geniştir. Dil bilimi, dil kavramını evrensel özellikleriyle ele alırken dil bilgisi, dil kavramını dil öğretimi boyutuyla ele alır.

Dil bilgisi alanında belirgin bir şekilde görülen terim karmaşası, terim sözlükleri arasındaki tutarsızlıkla yakından ilişkilidir. Bu nedenle terimler konusunu sözlük boyutu ile ele

almak ve literatürde bu konudaki mevcut durumu ortaya koymak daha sonra yapılacak çalışmalar için yol gösterici olabilir. Araştırmamız için yapılan literatür taramasında Cumhuriyet tarihinin başlangıcından günümüze kadar dil bilimi ve dil bilgisi alanında yayımlanmış terim sözlükleri şunlardır:

- *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1949.
- *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Vecihe Hatipoğlu, TDK Yayınları, Ankara 1972.
- *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Berke Vardar yönetiminde: N. Güz, E. Öztokat, M. Rıfat, O. Senemoğlu, E. Sözer, TDK Yayınları, Ankara 1980.
- *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Berke Vardar yönetiminde: N. Güz, E. Öztokat, M. Rıfat, O. Senemoğlu, E. Sözer, ABC Yayınları, İstanbul 1988.
- *Dil Bilim ve Göstergibilim Terimleri*, M. Rıfat, S. Rıfat, T. Bayat, Y. Gürpınar, Sözce Yayınları, İstanbul 1988.
- *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ahmet Topaloğlu, Ötüken Neşriyat, Ankara 1989.
- *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ahmet Kocaman, Hitit Yayınları, Ankara 1990.
- *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yusuf Çotuksöken, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Nurettin Koç, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1992.
- *Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, A. Buran, A. Mehmedoğlu, H. Alaeddin Kızı, Nil Yayınları, İstanbul 1994.
- *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Emine Gürsoy-Naskali, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Mehmet Hengirmen, Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Zeynep Korkmaz, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- *Dilbilim Sözlüğü*, K. İmer, A. Kocaman, S. Özsoy, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Günay Karaağaç, TDK Yayınları, Ankara, 2013.

Çalışmamızda terimlerdeki tutarsızlıklar dil öğretimi çerçevesinde ele alınmış ve karşılaştırma için başlığında “dil bilgisi” ya da “gramer” ifadesi bulunan sözlükler seçilerek incelenmiştir. Ayrıca, 1949 yılı TDK yayını Dilbilim Terimleri Sözlüğü, dil alanında kapsamlı hazırlanan ilk terim sözlüğü olmasından dolayı inceleme alanına dahil edilmiştir. (Tablo 1) Seçilen sözlükler terim ortaklığı boyutuyla ele alınarak karşılaştırılmış, sözlüklerde benimsenmiş, tutunmuş, kullanımı yaygınlaşmış ortak terimler bilimsel yöntemler ışığında ortaya koyulmuştur. Ayrıca tespit edilen ortak terimlerin benimsenmesini ve kullanılmasını

sağlayan özelliklerin açığa çıkarılması için bu terimlerin yapısı ve türetilme yöntemleri çözümlenmiştir.

Çalışmaya yön veren araştırma soruları şunlardır:

- İncelemeye alınan dil bilgisi terimleri sözlüklerinde ortak terim kullanımının niceliksel görünümü nasıldır?
- Karşılaştırılan sözlüklerde tespit edilen ortak terimlerin yapı ve terim yapma yolları bakımından çözümlenmesi nasıldır?

Tablo 1. Karşılaştırılan dil bilgisi ve dil bilimi terim sözlükleri

Sözlük	Tarih	Yazar	Yayıncı	Şehir
Dilbilim Terimleri Sözlüğü	1949		TDK	Ankara
Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü	1978	Vecihe Hatipoğlu	TDK	Ankara
Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü	1980	Berke Vardar vd.	TDK	Ankara
Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü	1989	Ahmet Topaloğlu	Ötüken	İstanbul
Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü	1992	Nurettin Koç	İnkılâp	İstanbul
Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü	1999	Mehmet Hengirmen	Engin	Ankara
Gramer Terimleri Sözlüğü	2007	Zeynep Korkmaz	TDK	Ankara

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretiminde kullanılan yedi terim sözlüğünü içerdikleri terimlerin belirli özellikleri bakımından karşılaştırmak ve ortak kullanılan terimleri niceliksel ve niteliksel açılardan çözümlenerek ortaya koymaktır.

Yöntem

Dil bilgisi terim sözlüklerinin analizi ve karşılaştırılması yukarıda bahsedilen iki temel araştırma sorusu çerçevesinde yürütülmüştür.

- Ortak terim sayısı
- Araştırma alanına dâhil edilen terim sözlüklerinde yer alan tüm terimler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu sözlüklerde yer alan ortak terimler, MS Excel'in "Sumproduct" fonksiyonu kullanılarak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler araştırma sorularının çerçevesine göre tasnif edilmiştir. Sözlüklerde yer alan terim sayıları ile ortak terim kullanımının rakamsal analizi grafik şeklinde sayısal değerlerle açıklanmıştır.
- Ortak terimlerin yapısal çözümlenmesi
- Seçilen sözlüklerin karşılaştırılması sonucu tespit edilen ortak terimler, ek-kök yapısı ve terim yapma yolları açısından çözümlenmiştir.

Bulgular

İncelenen sözlüklerle ilgili genel bulgular

Türk Dil Kurumu'nun 1949 yılı sözlüğü J. Marouzeau'nun *Lexique de la Terminologie Linguistique* adlı eseri temel alınarak hazırlanmıştır (TDK, 1949). Bu sözlükte yer alan terimlerin yüzde sekseninden fazlası dilimizde o döneme kadar henüz karşılanmamış olan Fransızca ve Latince kökenli genel dil bilimi terimlerinin çevirisini kapsamaktadır. Ayrıca eserde dil bilgisi terimleri yeniden ele alınmıştır ancak birçok terimin tanımı ve örneği verilmemiştir. Üstelik sırf kaynak sözlükte bulunduğu için sözlüğe alınan, tanımlaması ve örnekleme yapılmayan çok sayıda alt madde başlarında yer alan terim bulunmaktadır (Örneğin *dil* teriminin altında elliden fazla alt madde başı terim vardır). Sözlükte Türkçe olmayan pek çok terime gönderme yapılmıştır ve bunlar arasında oldukça karışık gönderme ilişkileri görülmüştür. Bu gibi nedenlerle sözlüğün kapsamı oldukça genişlemiştir.

Vecihe Hatipoğlu'nun çeşitli kaynaklar taranarak oluşturulmuş olan sözlüğünde terimler geleneksel dil bilgisine aittir ve her terimin tanımı yapılarak örnekleri verilmiştir. Türk dilinin yapısı incelenip terimsiz ve tanımsız kavramlar için yeni terimler bulunmuştur. Tanımlar Türkçeye özgü durumlarla açıklanmıştır ancak sözlüğün kapsamı dardır. Ayrıca benzer tanımları olması açısından alt madde başında düzenlenmesi gereken bazı terimler madde başı olarak verilmiştir (örneğin, *ad tamlaması* terimi bir üst madde başı olarak *belirtisiz tamlama*, *belirtili tamlama*, *çıkmalı tamlama*, *kalmalı tamlama*, *yönelmeli tamlama*, adlı terimleri kapsayacak şekilde düzenlenmemiştir. Tersine adı geçen terimler madde başı olarak ayrı ayrı verilmiştir).

Ahmet Topaloğlu'nun sözlüğünde dil bilgisi terimleri sözlükleriyle dil bilgisi kitapları olmak üzere, 36 kitap ve 65 makalenin taranmasından elde edilen terimler yer almaktadır. Sözlükte genel olarak dil bilgisi alanına ait terimler bulunmaktadır. Her terimin tanımına ve çeşitli örneklerine yer verilmiştir. Sözlüğün en dikkat çekici tarafı, madde başlarında yer alan terimlerin farklı kaynaklarda hangi adlarla kullanıldığına kronolojik olarak yer verilmesidir. Böylece Topaloğlu'nun sözlüğündeki terimin yerine başka hangi terimlerin hangi kaynaklarda nasıl kullanıldığı bilgisine ulaşmak mümkündür.

Berke Vardar vd. tarafından hazırlanan sözlükte dil bilgisi ve dil bilimi terimleri ile birlikte göstergebilim terimleri yer almaktadır. Eserde gerekli görülen durumlarda tanımlamaları örnekler ve/ya da açıklamalar izlemektedir. Sözlükte terimlerin Almanca, Fransızca ve İngilizce karşılıkları ile birlikte "Eski Terimler Dizini" adı altında Osmanlıca terimlere de yer verilmiştir.

Nurettin Koç'un sözlüğünde dil bilgisi terimleriyle dil bilimi terimlerine ve tanımlarına yer verilmiştir. Terim tanımlarından sonra tanınmış dil bilimcilerden birden fazla alıntıyla açıklamalar örneklendirilmiştir. Ancak Koç'un sözlüğünde terim olmayacak özellikte bazı betimsel anlatımlar madde başında yer almıştır (örneğin, *küçük ünlü uyumuna uymayan sözcükler* gibi). Ayrıca sözlükte bazı terimlere yapılan göndermelerin karşılığı unutulmuştur (örneğin, karma tamlama, bkz. zincirleme tamlama gibi).

Mehmet Hengirmen'in sözlüğü aynı anlama gelen terimlerin Türkçe olanları ve toplum içinde en yaygın kullanılanları tercih edilerek hazırlanmıştır. Eserde aynı anlama gelen terimlere gönderme yapılmıştır. Sözlükte dil bilgisi ve dil bilimi terimleri birlikte yer almaktadır. Terimlerin hem tanımlarına hem de örnek kullanımına yer verilmiştir ancak örnekleme tüm terim tanımları için geçerli değildir. Bazı terimler tanımlandıktan sonra örneklendirmeye ek olarak uzun açıklamalar yapılmıştır. Hem dil bilgisi hem de dil bilimi alanında ortak kullanılan terimlerin tanımı aynı madde başlığı altında verilmiştir. Sözlükte bazı alt madde başlığında yer alan terimlerin tanımlarına yer verilmişken bazıları tanımlanmamıştır.

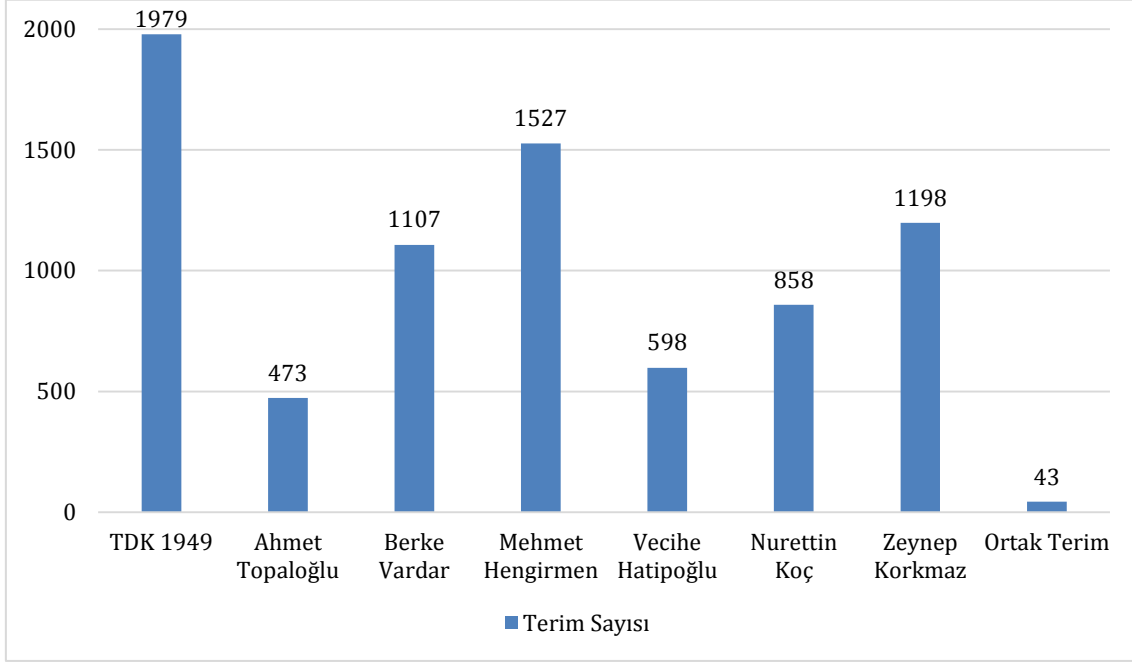
Zeynep Korkmaz'ın sözlüğü, Türk dili alanında yazılmış bütün gramerler ve diğer Türkçe kitaplarla 200'ün üstündeki makale taranarak oluşturulmuştur. Eserde dil bilimi terimlerinin yalnızca dil bilgisi terimleri ile ortaklaşa olanlarına yer vermiştir. Ayrıca maddelerin seçimi sırasında ortak kabul görmüş ve yerleşmiş olanlar aynen alınmış, üzerinde tekrar durulması gerekenler ile teklif niteliğinde olanlar Türk Dil Kurumu Gramer Bilim ve Uygulama Kolu'na oluşturulan bir komisyonda tartışılarak seçilme yoluna gidilmiştir. Tanımlarda bolca örnekler yer alan sözlükte göndermelere oldukça az sayıda yer verilmiştir. Göndermelere az sayıda yer verilmiş olması terim karışıklığına yol açmamak için tercih edilmiş olabilir. Sözlüğün kapsamı oldukça geniştir ve sözlükte dil bilgisi alanına ait çok sayıda yeni terim tanımlanmıştır. Korkmaz'ın sözlüğünde yukarıda adı geçen sözlüklerden daha fazla sayıda dil bilgisi alanına ait terim yer almaktadır.

Yukarıdaki bulgulardan anlaşılacağı üzere incelenen sözlüklerden bazılarında sadece dil bilgisi alanına ait terimler yer almaktayken bazılarında dil bilimi ve dil bilgisi alanına ait terimler birlikte yer almaktadır. Ayrıca dil bilimi ve dil bilgisi alanına ait terim sayısı oranları birbirinden oldukça farklı bir görünüm sergilemektedir. Sözlüklerin terimleri maddeleme, tanımlama, örneklendirme yöntemleri ve düzenleme biçimleri birbirinden farklıdır. Bazı sözlükler tanımlamalarda yer alan uzun açıklamalar ve çok sayıda örnekleme barındırdığı için dil bilgisi kitabı görünümündedir. Bazı sözlüklerde göndermelerde aşırıya kaçılmışken bazılarında oldukça az sayıda gönderme yapılmıştır. İncelenen diğer sözlüklerle karşılaştırıldığında Korkmaz'ın sözlüğü dil bilgisi alanında kapsam genişliği en fazla olandır.

İncelenen sözlüklerdeki ortak terimler

Bu bölümde seçilen terim sözlükler, kullanımında birlik sağlanan terimler bakımından incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Grafik 1. İncelenen Sözlüklerdeki Terim Sayılarının Karşılaştırılması

İncelenen sözlüklerde madde başında yer alan ortak terimlerin taranmasıyla elde edilen sonuç Grafik 1’de yer almaktadır. Yapılan karşılaştırma ve taramaya göre terim sayılarının birbirinden oldukça farklı olduğu sözlüklerde ortak kullanılan 43 adet terim tespit edilmiştir. Bu sayının az olması, dil bilgisi ve dil bilimi alanında terimsel tutarlılığın eksikliğine işaret etmektedir. Araştırma bulgularına göre terimlerin yazılışında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, “dil bilgisi” terimi, 1949 TDK, HATİPOĞLU, VARDAR, KOÇ ve HENGİRMEN’in sözlüklerinde bitişik yazılırken TOPALOĞLU ve KORKMAZ’ın sözlüğünde ise ayrı yazmıştır. Ortak kullanılan terimlerde yapılan ek-kök analizi sonucu elde edilen bulgular ise şunlardır:

- Kullanılan ve benimsenen ortak terimler canlı kök ve gövdelere dayanır. Ekler işlektir ve görevlerine uygun kullanılmıştır.
- Yapılan terimlerde seçilen ekler uydurma olmayıp kelimeye kattığı anlam ve görev açısından terim türetmeye elverişlidir ve Türkçedir.
- Dilin kendi kuralları içindeki işleyişine uygun olarak türetilen bu terimler aynı zamanda ses ve anlam yönünden doyurucu ve kabul edildir.
- Ortak olan 43 terimden 29’u kısa ve tek kelimedenden oluşmuştur. Terimlerin bu özelliği onların tutulmasını ve benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

- Türetilen terimlerin tamamına yakını yabancı dillerden tercüme ya da alıntı olmayıp Türk düşünce sistemine uygundur.
- Telaffuzu kolay olan bu terimlerin heceleri, kurallara uygun olarak dizilmiş ve terimler sağlam yapıda kurulmuştur.
- Ortak terimler dil-düşünce ilişkisi açısından güçlü yapıda ve kavramın belirtmek istediği anlamı karşılayacak niteliktedir.
- Ortaya çıkan bulgulara göre ortak terimler Hamza Zülfiyar'ın *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı kitabında açıkladığı terim türetilirken göz önünde bulundurulması gereken ilkelere uygun biçimde türetilmiştir. Görülüyor ki kurallara uygun ve sistematik bir düzende yapılan terimlerin tutulması ve benimsenmesi daha kolay olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre TDK'nin öncülüğünde başlayan, Türkçeyi bilim dili hâline getirmeyi ve terimlerde birlik sağlamayı amaçlayan terim ve sözlük çalışmaları, terim tutarsızlığının çözüme kavuşturulmasında yeterli olamamıştır. TDK ve dil bilimi ve/ya da dil bilgisi alanında çalışan uzmanlar bir taraftan yeni Türkçe terimler türetmeyi sürdürürken bir taraftan da terimlerde birliği sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu çalışmalar yetersiz kalmış ve belirli bir terim için birbirinden farklı karşılıklar kullanılmıştır. Dil uzmanları tarafından hazırlanan dil bilgisi/ dil bilimi terim sözlükleri arasında tutarsızlık olması ve aynı terimin hazırlanan sözlüklerde farklı adlarla adlandırılması terim karışıklığına yol açan etkenlerden biridir. Terim sözlüklerinin alan çalışmalarında temel başvuru kaynağı olduğu göz önünde tutulduğunda, mevcut terim karışıklığının temelinde sözlükler arasındaki tutarsızlığın bulunduğu söylenebilir.

İncelenen sözlüklerde yer alan terimlerin çoğunda aynı kavramın farklı adlarla adlandırılması, terim birliğinin sağlanmasına engel teşkil etmektedir. Ad/isim, alfabe/abece, bağlama/ulama, belirtili tamlama/ belirli tamlama, nicelik/ miktar / azlık-çokluk zarfı, belirtme durumu / yükleme durumu/ -i durumu, cümle/tümce, ekeylem /ek fiil / koşaç, edat/ ilgeç, yapı bilgisi/ biçimbilgisi/ biçimbilim/ biçimbilimi gibi benzer örneklerle sıkça karşılaşılmıştır. Dil bilgisi terimleri konusu herkesçe uzlaşılmış bir kurala bağlanmazsa ve ilgili kurumlarla iş birliği yapılmazsa mevcut karışıklık sürüp gidecektir.

Dil bilgisinin temel kavramları, özellikle eğitim/öğretim alanında kullanılan terimler olan ana dili, çatı, dil bilgisi, edat, fiil, isim, kip, kök, nesne, noktalama, özne, şahıs, tamlama, tümleş, türetme, yüklem, zamir, zarf gibi terimlerde tutarlılık olmayışı dikkat çekicidir. Bu durum aynı zamanda eğitim-öğretim alanında karışıklığa sebep olmakta ve dil öğretimi zorlaştırmaktadır.

Araştırma sonucunda tespit edilen ortak terimlerin yapısal çözümlemesinde herkes tarafından kabul gören kullanımların işlek eklerle oluşturulduğu görülmüştür. Bu sonuca göre terim türetirken sağlıklı ve kullanışlı bir zemine göre hareket edilirse ve ilgili kurallara uyulursa beklenen sonuçlara ulaşma ve terimin kabul görme olasılığı artmaktadır.

Öneriler

Dilimize yeni gelen kavramlara Türkçe karşılıklar türetebilmek için öncelikle bilimsel temeller üzerinde yapılandırılmış düzenli işleyen bir mekanizmaya ve ilgili alanda ortak çalışmalar sonucu varılmış görüş birliğine ihtiyaç vardır. Bilindiği üzere terimler bilimsel bilginin yapı taşlarıdır. Dil bilgisi ise dil öğretiminin temelidir ve dilin kurallarını, işleyiş yapısını açıklar. Bu nedenle dil bilgisi terimleri alanında birlik sağlamak Türkçenin öğretimi açısından oldukça önemlidir.

Dil uzmanlarının terim hazırlarken dilin kurallarına, işleyiş yapısına, ek ve köklerin anlam ve görevlerine dikkat etmesi gereklidir. Dil uzmanları yeni terim türetirken, Türkiye Türkçesindeki işlek ek ve köklerden faydalanmaya özen gösterir, terimlerin kavramları karşılama anlamını ihmal etmezse, terimin benimsenme ve kullanılma olasılığı artabilir. Yeni oluşturulan terimlerin teklifi üzerinde düşünülüp tartışıldıktan sonra önerilmesi, sistemli bir yönlendirmeye bağlanması alan uzmanları arasında uzlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Okullarda ve üniversitelerde okutulan ders kitaplarının terimler konusunda yeniden ele alınması gereklidir. Terim ve kavram karışıklığı ortadan kaldırılırsa, ortak terimlerden meydana gelen ders kitapları, terim karışıklığını azaltabilir. Bu konuda üniversiteler, Türk Dil Kurumu ve Millî Eğitim Bakanlığı aralarında iş birliği yaparak uygun bir politika yürütürse istenen sonuca ulaşmada önemli mesafeler alınabilir.

Kaynaklar

- AKALIN, Ş. H. (2003). “Türkçenin Teknik Terim Zenginliği”, *Türk Dili*, S. 624, Ankara, s.767-778.
- AKSAN, D. (2002). *Anadilimizin Söz Denzinde*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- BANGUOĞLU, T. (2007). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK. Yayınları.
- BURAN, A., MEHMEDOĞLU, A., ALAEDDİN KIZI, H. (1994). *Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Nil Yayınları.
- ÇOTUKSÖKEN, Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Cem yayınevi.
- DEMİRCAN, Ö. (2005). “Dil Dışı Dilbilgisi Öğretimi mi?”, *Çağdaş Türk Dili*, S.209, Ankara, s. 249.
- DİLÂÇAR, A. (1956). “Terim Nedir?”, *Türk Dili*, S. 64, Ankara, s. 207- 210.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (1949), Ankara: TDK Yayınları.

- DİZDAROĞLU, H. (1962). “Terimler Üzerine”, *Türk Dili*, S. 133, Ankara, s. 35-37.
- Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*, (1942). TDK yayını, İstanbul: Cumhuriyet Basımevi.
- GÜRSOY-NASKALİ, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1979). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- KOCAMAN, A. (1990). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Hitit Yayınları.
- KOÇ, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KORKMAZ, Z. (1996). “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”, *Türk Dili*, S. 535, Ankara, s. 3-18.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- KÜLTÜRAL, Z. (2009). “Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri ve Terimlerin Kullanımında Görülen Aksaklıklar”, *Turkish Studies*, Cilt 4, S.8, Ankara, s. 2378-2389.
- LEVENT, A. S. (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZDEMİR, E. (1973). *Terim Hazırlama Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- RIFAT, M., RIFAT, S., BAYAT, T., GÜRPINAR, Y., *Dil Bilim ve Göstergibilim Terimleri*, İstanbul: Sözce Yayınları.
- SEVER, S. (2005). “Nasıl Bir Türkçe Öğretimi?”, *Türk Dili*, S. 210, Ankara, s.285.
- SİNAN, A. T. (2008). "Deyim Kavramı Üzerine Notlar-1", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, Elazığ, s.91-98.
- TİMURTAŞ, F. K. (1966). “Terimlerin Türkçeleştirilmesi”, *Türk Dili*, S.44, Ankara, s. 208.
- TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkçe Sözlük*, (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- VARDAR, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- ZÜLFİKAR, H. (2007). “Dünden Bugüne Türkçe”, *Türk Dili*, S. 672, s. 838. Ankara.
- ZÜLFİKAR, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yayınları.